

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/45/104-107>

Nazilə Rəhimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0001-7353-7798>

mazile@inbox.ru

Müasir ingilis dilində toponim sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri

Xülasə

Böyük Britaniya coğrafi adlarını nəzərdən keçirdikdə, onların əksəriyyətinin mənalarının müasir dil daşıyıcıları tərəfindən anlaşılmadığı məlum olur. Bunun əsas səbəbi bu ərazidəki toponimlərin qədim dövrlərə aid olması və sonrakı əsrlərdə səhv tələffüz nəticəsində səhv yazıya alınması, toponimlərin tərkibində əksəriyyət qədim ingilis söz və şəkilçilərinin olması və sairidir. Buna görə də semantik təhlil zamanı coğrafi adın ümumi semantik mənası məhz onu təşkil edən ayrı-ayrı elementlərin semantik analizi əsasında müəyyənəndirilir. Bu zaman ingilis toponimik adlarının məxsusi xüsusiyyəti olan coğrafi terminlərin aşkara çıxarılması və toponimlərin digər törəmə yollarının müəyyənəndirilməsi əsas istiqamət təşkil edir. Bəs onda ingilis toponimlərində ən çox rast gəlinən hansı leksemlərdir? Bu suala cavab vermək üçün toponimik adların elə elementlərini seçmək lazımdır ki, onlar dilin müasir leksik tərkibi ilə müəyyən qədər səsleşsin.

İngilis dilli ölkələrin toponimlərinin tərkibində elə elementlər vardır ki, (məsələn, garden, park, village, farm, falls, haven, pool, wood, hill, pard və s.), onlar ümumi xarakter daşıyır və həm İngiltərə, həm ABŞ, həm də Avstraliya toponimikasında məhdudiyyətsiz istifadə olunur. Bununla yanaşı, elə terminlər vardır ki, onlar yerli xarakter daşıyır və əsasən müəyyən bir ərazidə mikrosistemdə yayılmış olur.

Açar sözlər: toponim, onomastika, mürəkkəb adlar, morfoloji, semantik

Nazila Rahimova

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0001-7353-7798>

mazile@inbox.ru

Lexical Semantic Features of Toponymic Words in Modern English

Abstract

The article "English place names and their usage in English literature" deals with the place - names (toponyms) and their usage forms in English literature. The article touched upon the problems such as the classification of place names and their usage in English literature, In literary works toponyms portray cultural, historical, economic relations between different peoples and give emotional coloring to the work. Different languages have greatly influenced the origin of English toponyms at various times in history. As a result of the research, we come the conclusion that there are Celt, Scandinavian, French and Latin elements in English toponymy. The article presents passages chosen from English literary works representing stylistic possibilities of geographhic names. In considering the geographical names in the United Kingdom, most of them by carriers misunderstanding modern language becomes clear meanings. The main reason for this is that the ancient history of the area and the subsequent centuries the wrong pronunciation of names as a result of recording errors, the majority of the oldest names in the structure of English words and suffixes and so.

Therefore, the semantic meaning of the geographical name of the individual elements that comprising it are determined based on semantic analysis. This is a special feature English toponymic names and place names to identify the geographic terms, the focus is attribute other ways of becoming.

Keywords: *toponym, onomastics, compound names, morphological, semantic*

Giriş

Hər bir xalqın tarixi, dili, təfəkkürü, məşguliyyəti haqqında dəyərli məlumat verən toponimlər onomastik vahidlər sırasında öz zənginliyi ilə seçilir. Bir elm sahəsi kimi toponimika coğrafi obyektləri, onların yaranma yollarını, meydana gəlmə səbəblərini, mənşəyini müəyyənləşdirməyə kömək edir. Toponimik materiallar xalqın tarixi, dini, dili ilə bağlı problemlərin həllində tutarlı dəlil, inandırıcı fakt rolunu oynadığı üçün toponimlərin 3 funksiyasını qeyd etmək olar:

- 1) İdeoloji funksiya daşıyır;
- 2) Maarifləndirmək xarakteri daşıyır;
- 3) Toponimlər digər elmlərlə sıx əlaqədardır (Axundov, 1979, s.168).

Leksik bir vahid kimi “dil işarələrinin assimetriyası” prinsipinə uyğun olaraq toponimik obyektlər eyni toponim və onun ekvivalenti ilə ifadə oluna bilər və ya əksinə, eyni bir toponim bir neçə mənə verə bilər.

Tədqiqat

İngilis dili uzun illər german tayfalarının - anqlosaksların, yutların, keltlərin, skandinaviyalıların, normandların təsirinə məruz qalmışdır. Bunun üçün də ingilis toponimləri müasir formada hansısa mənada germanları xatırladır. Bunlar hidronim və oronimlərdə daha çox öz əksini tapmışdır. Kelt mənşəli toponimlər Şotlandiyada, İrlandiyada; Skandinaviya mənşəli adlar isə Yorkshire və Lancashire-də tez-tez təsadüf olunur. İngilis coğrafi adlarının yaranmasına tarixin müxtəlif dövrlərində müxtəlif dillərin təsiri olub:

1. Kelt elementləri. Bu, Böyük Britaniya ərazisində britlərin və anqlosaksların məskunlaşması ilə əlaqədardır. Məsələn:

-Wal- elementi keltlərin məskunlaşdığı ərazilərdə olan coğrafi adlarda rast gəlinir (məsələn: Walden, Walton, Walcott, Walbrook).

-Pen- kelt komponenti “yamac” mənasını ifadə edir və Pencoyd, Penketh kimi coğrafi adlarda öz əksini tapır.

-Tre- kelt mənşəli toponimdir və “kənd” mənasını verir. Bu toponim Karnoulda (Tredrutan, Tregavethan), Derbşir və Lankaşirdə (Trelleck, Trehill) təsadüf olunur.

-Lan- “kilsə” mənasını verir və Landulf, Lanreath kimi coğrafi adlarda rast gəlinir.

2. Latın elementləri. Roma dövründə latın elementləri ilə yaranan coğrafi adlar aşağıdakılardır: London-Londonium; Manchester-Mamucian; Lincoln-Lindum coloma

3. Skandinaviya elementləri -By- elementi Skandinaviyalıların güclü təsiri olduğu yerlərdə rast gəlinir (Cameron, 1996, s.23). Məs: Derby, Moorby, Blackforby. Burada -by- “kənd” mənasını ifadə edir.

-Thorp- “torpaq” mənasını ifadə edir və Simonstrop, Rinstrop kimi coğrafi adlarda rast gəlinir.

-Toft - elementi “malikanə” deməkdir. Longtoft, Fishtoft, Moortoft kimi adlarda rast gəlinir.

-Holm- “ada, adacıq” mənasını ifadə edir. Məsələn: Bromholm, Oxenholm.

4. Fransız elementləri -Mont- fransız mənşəli komponent “dağ” mənasını ifadə edir. Məs: Eamont, Grostmont -Ville- (malikanə) əsasən Coalville, Bronville coğrafi adlarda rast gəlinir (Gardiner, 1957; Peany, 1960; Percy, 1960).

Quruluşuna görə ingilis toponimləri aşağıdakı kimi təsnif olunur:

1. Sadə toponimlər. Məs: Stock, Road, Lee.
2. Mürəkkəb toponimlər. Məs: London, Manchester, Bristol, Roadshy, Scaldwell.
3. Mürəkkəb tərkibli toponimlər. Məs: Little Saxham, Stock-on-Trent, Stratfordon Avon.

Məna cəhətdən mürəkkəb coğrafi adlar arasında məskunlaşma yerini, onun xarakter və formasını, tipik əlamətlərini ifadə edən toponimlər var: -gham- “ev, qəsəbə” mənasını ifadə edir. Məs: Birmingham, Rockingham -ton- “ev, qəsəbə” mənasını ifadə edir. Məs: Haughton, Boston, Bathampton. Bəzən hər 2 element -gham və -ton- eyni coğrafi adda rast gəlinir. Məs: Northghamton.

-ber- -bury- elementi daha çox ölkənin qərb şəhərlərinin adlarında təsadüf olunur. (Cameron, 1961, s.16-23). (“Möhkəmlənmə” mənasını ifadə edir. Məs: Limber, Middlesbury

-stock- elementi “yeni kənd” mənasını ifadə edir. Məs: Woodstock -chester- “düşərgə” mənasını ifadə edir. Məs: Manchester, Chester, Colchester.

-clough- “dərə, vadi” mənasını ifadə edir. Məs: Cowclough.

-was- “nəm, rütubətli” deməkdir. Məs: Alrewas.

Anqlosaks mənşəli -cot- elementi “saray” mənasını ifadə edir. Məs: Woodcot, Willcot. Qeyd etmək lazımdır ki, müəyyən komponentlər Great və Little öz yerini Magna (böyük) və Parva (kiçik) sözlərinə verir. Məs: Ashby Magna, Ashby Parva.

Mürəkkəb adlarda bir sıra tipik terminlər var ki, bunlar müəyyən mənalar ifadə edir. Məs: bridge (körpü), town (şəhər), field (sahə, tarla), wood (meşə), market (bazar), house (ev), water (su), dyke (bənd, arx), hill (təpə) və s. Məs: Cambridge, Stockbridge, Sheffield, Woodstock.

Toponimlər bədii əsərlərdə həmcins üzvlər kimi də işləyə bilər. Məs: “Kensington, Hammersmith, Cheswick, Kew Bridge, Bretford were all passed and yet went on assteadily as if they had only just begun their journey” (Dickens, 1987). Qeyd etmək lazımdır ki, toponimlər ingilis şeirlərində də tez-tez rast gəlinir.

Upon the white Rock England, a Female Shadow, as deadly damps of the Mines of Cornwall and Derbyshire, lays upon his bosom heavy, Moved by the wind in columns of thick cloud, returning, folding round.

İngilis ədəbiyyatında toponimlər təyin kimi də işləyə bilər. “She came from anout of the way country district on the Pennine slopes, and kept lots of old Lancashire ways of thought and speech, which Dick had never heard before but which somehow went warmly to his blossom.” (Lindsay, “Betrayed Spring”). İngilis ədəbiyyatında yazıçının öz təxəyyülünə əsaslanan süni toponimlər də işləyir. Məsələn: Great Scoldings, Sleepy Hollow, Weary Road, Great Gloom, Great Mountain.

“... There happened an extraordinary accident which hadlike to have put a period to the fate of that monarchy, at least as it's now instituted, Lindalino, the second city in the kingdom, was the first his Majesty visited in his progress ...” (Swift, 1983).

Sonda qeyd etmək olar ki, dilçiliyin bir sahəsi olan toponimika tədqiqat obyektı olaraq dilçilər arasında böyük marağa səbəb olub. Belə ki, coğrafi adlar vasitəsi ilə müxtəlif millət və xalqların tarixini və dilini tədqiq etmək mümkündür.

Nəticə

Sübut olunmuşdur ki, tədqiqatçılar üçün toponimik materiallar xalqın tarixi, dili, etnogenezi, coğrafiyası və s. problemlərin həllində tutarlı dəlil, inandırıcı fakt rolunu oynadığı üçün, tədqiqata geniş cəlb olunmuş və bu baxımdan toponimlər onların müstəqil tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bir elm sahəsi kimi toponimika coğrafi obyektləri, onların yaranma yollarını, meydana gəlmə səbəblərini, mənşəyini müəyyənləşdirməyə xidmət edir. İngilis toponimlər bu və ya digər xalqın, tayfanın adından və həmin xalqın dillərindəki sözlərdən, coğrafi obyektlərin ünvanlarından ibarət olduğuna görə tarix, coğrafiya, dilçilik, etnoqrafiya, arxeologiya kimi elmlərlə sıx bağlıdır.

Aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Böyük Britaniya ərazisindəki toponimlərin rəngarəngliyi və fərqliliyi bu ölkəyə çox sayda edilən hücumlarla əlaqəlidir. Keltlər, romalılar, anqlosakslar, vikinqlər ingilis mədəniyyətini və dilini zənginləşdirməklə yanaşı, Britaniya toponimlərinə də əsaslı təsir göstərmişlər. Ümumiyyətlə, toponimlər ölkənin mürəkkəb tarixi irsinə və dil müxtəlifliyinə sübutdur.

Ədəbiyyat

1. Axundov, A. (1979). *Ümumi dilçilik*. Maarif.
2. Cameron, K. (1996). *English Place names*. Batsford.
3. Cameron, K. (1961). *English Place – Names*. Batsford.
4. Dickens, Ch. (1987). *The Adventures of Oliver Twist*. Oxford University Press.
5. Ekwall, E. (1974). *The Concise Oxford Dict. of English Place names*. Clarendon Press.
6. Galperin, L.R. (1971). *Stylistics*. Higher School Publishing House.
7. Gardiner, A.H. (1957). *The theory of Proper names: A Contemporary Essay*. Oxford University Press.
8. Nikonov, V. (1965). *Vvedenie v toponimiku*. Nauka.
9. Peany, P.H. (1960). *The origin of English Place names*. Cambridge Press.
10. Percy. (1960). *The Origin of English Place names*.
11. Swift, J. (1993). *Gulliver`s Travels*. Penguin Books.
12. Ullman, St. (1964). *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford Blackwell.

Daxil oldu: 09.02.2025

Qəbul edildi: 18.05.2025